

ВІДГУК
офіційного опонента – доктора юридичних наук,
професора КАМЕНСЬКОГО Дмитра Васильовича –
на дисертацію БАБІКОВА Дмитра Вікторовича на тему
«Кримінальна відповіальність за незаконне переміщення предметів через
митний кордон України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право

Ступінь актуальності обраної теми дисертації. Так само як і власне митна справа, контрабанда як злочинний феномен відома людству дуже давно. В одній із своїх праць я згадував про контрабанду в середньовічній Англії як небезпечний злочин проти економічних інтересів Корони – причому законом карався не лише імпорт товарів на територію Англії, а й увезення товарів озброєною групою у складі не менше трьох осіб, маскування предметів контрабанди та поранення чи стрілянина у бік службовців із питань збирання доходів (вони визнавались обтяжувальними обставинами, що піднімали рівень відповіальності до тяжкого злочину – фелонії)¹.

Наразі контрабанда становить одну з найбільших загроз для національної безпеки України в економічному секторі. За оцінками експертів, на що звертає увагу здобувач, щорічні втрати державного бюджету через контрабандні схеми становлять десятки мільярдів доларів США. Цей негативний для національної економіки тренд триває уже багато років поспіль, хоча з урахуванням триваючої військової агресії проти України поширеність цього феномена на українських кордонах зменшилась, передусім через блокування діяльності морських портів країни, закритість кордону з державою-агресором та республікою білорусь, а також через більш суворі процедури прикордонного контролю та митного оформлення з Польщею та іншими європейськими державами, із якими наша держава має спільні ділянки кордону.

Сьогодні незаконне переміщення предметів через митний кордон визнається кримінальним правопорушенням або адміністративно-правовим деліктом у більшості юрисдикцій світу. Україна, орієнтуючись на європейську модель протидії контрабандним зловживанням, також прагне вдосконалювати власне кримінальне законодавство в цій частині.

Як відомо, 28 грудня 2023 р. Президент України В. Зеленський підписав Закон

¹ Каменський Д.В. Відповіальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження : монографія / переднє слово д-ра юрид. наук, проф. О.О. Дудорова. Київ: ВД «Дакор», 2020. С. 201.

України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів». Відповідний законопроект (№ 5420 від 23.04.2021 р.) уже декілька років перебував у полі зору законодавця, нарешті перетворившись на офіційний нормативний акт.

Цей Закон зокрема передбачає з 1 липня 2024 року кримінальну відповідальність за контрабанду товарів (ст. 201-3 КК), а також за контрабанду підакцизних товарів (ст. 201-4 КК).

Отже, як бачимо, українська влада продовжує серйозно сприймати «контрабандну» загрозу для економічної та й загалом національної безпеки держави, що лише підкреслює актуальність обраної дисертантом теми дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня новизна обумовлені передусім тим, що мета і завдання дослідження, обраний дисертантом методологічний інструментарій, сформульовані позиції та висновки є належним чином обґрунтованими, виходячи з вимог, висунутих до кваліфікаційних праць відповідного рівня.

Уважний аналіз структури дисертації свідчить про те, що вона логічно і всебічно пов'язана з визначеними метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження, а також передбачає висвітлення тих питань, які безпосередньо стосуються обраної теми. Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, а також з висновків, списку використаних джерел (194 найменування на 22 сторінках) та шести додатків. Загальний обсяг роботи становить 249 сторінок, з яких 206 сторінок – основний текст дисертації.

Серед важливих елементів наукової новизни, які характеризують отримані в дисертації результати, варто наголосити на таких положеннях:

– було обґрунтовано положення про доцільність використання в науковому та практичному обігу типової конструкції «незаконне переміщення предметів через митний кордон» з метою більш ефективної протидії відповідній групі протиправних посягань, а також ідентифіковані кримінально-правові заборони, які найбільш адекватно відображають властиві цьому поняттю прояви злочинної поведінки;

– дисерант порівняв зміст чинних (на момент написання дисертації) норм КК про відповідальність за контрабанду (ст. ст. 201, 201-1, 305 КК) зі змістом ст. 6.4.4 проекту КК, яка покликана в майбутньому стати єдиною універсальною забороною в досліджуваній сфері протиправної поведінки;

– за результатами критичного аналізу обґрунтовано доцільність редакційного вдосконалення диспозицій чинних заборон на контрабанду шляхом включення

посилання на спосіб обманного використання документів або засобів митного забезпечення;

– розвинуто наукову позицію, відповідно до якої для з'ясування змісту деяких юридичних ознак контрабанди потрібно звертатися до норм іншого, не кримінального законодавства – передусім до положень МК та податкового законодавства;

– удосконалено положення про перспективність внесення редакційних змін до ст. 201 КК, спрямованих на перенесення моменту закінчення контрабанди на більш ранню, порівняно з фактичним перетином відповідними предметами митного кордону, стадію протиправної поведінки; а також про необхідність кваліфікувати ввезення в Україну заборонених предметів, що були виявлені під час митного оформлення, як закінчений злочин на підставі ст. ст. 201, 201-1 або 305 КК відповідно, а не як закінчений замах на ці злочини;

– було докладно розкрито позицію про доцільність збереження самостійних законодавчих підстав кримінальної відповідальності за контрабанду (ст. 201 КК) і контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК); і водночас про недоцільність збереження самостійних підстав кримінальної відповідальності за контрабанду лісоматеріалів або пиломатеріалів (ст. 201-1 КК);

– також було ретельно вивчено модель покарань, реалізовану законодавцем у статтях 201 та 201-1 КК, що спирається на єдине основне покарання у виді позбавлення волі на тривалий строк – зауважено про надмірну суровість такого покарання порівняно з суспільною небезпекою описаних у цих заборонах діянь і продемонстровано викривлену практику винесення вироків.

Інші положення дисертації, які були представлені вперше, були вдосконалені або ж дістали подальший розвиток, також мають важливe значення для кримінально-правової та, частково, для кримінологічної науки та порівняльного кримінального права в досліджуваному напрямі.

Щодо змістового наповнення обраної автором структури дисертації, то варто стисло охарактеризувати висвітлений Д. Бабіковим науковий матеріал.

Так, у *першому розділі* роботи дисертантом здійснено фахове звернення до загальних принципів дослідження кримінальної відповідальності за незаконне переміщення предметів через митний кордон України. Грунтуючись на аналізі основних наукових праць, висвітлено поточний стан наукового опрацювання проблем кримінальної відповідальності за контрабанду. Також дисерант запропонував узагальнену характеристику і класифікацію злочинів, які мають ознаки незаконного

переміщення предметів через митний кордон України.

Досліджено підстави та форми криміналізації переміщення предметів через митний кордон України. Особливу увагу приділено аналізу «контрабандних» заборон та їхньої відповідності двом вихідним принципам криміналізації.

Позитивним аспектом також є вивчення актуального міжнародного досвіду в сфері криміально-правової протидії незаконному переміщенню предметів через митний кордон. За результатами авторського порівняльного аналізу було відзначено, що протидія «контрабандним» деліктам спрямована на вирішення проблем забезпечення як економічної безпеки в зовнішньоекономічній діяльності, так і охорони інших охоронюваних груп правовідносин у державі.

Другий розділ дисертації присвячено докладному, із доцільним зверненням до практичних прикладів, криміально-правовому аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201, 201-1, 305 КК. Здійснено ретельний аналіз кожної з ознак, спираючись як теоретичні дослідження, так і на матеріали опублікованої судової практики.

Автор дослідив ознаки основного безпосереднього та додаткових об'єктів, на які спрямовані зазначені статті КК, та розглянув питання щодо доцільності віднесення контрабанди до розділу Особливої частини КК про злочини у сфері господарської діяльності. Виокремлено положення щодо наслідків декриміналізації «товарної» контрабанди та обґрунтовано необхідність її рекриміналізації (що, як я зазначив вище, було нещодавно реалізовано законодавцем).

У контексті з'ясування змісту ознаки «переміщення» зазначено, що для правильного розуміння елементів об'єктивної сторони контрабанди потрібно звертатися до норм іншого, передусім митного, законодавства.

Було докладно охарактеризовано способи вчинення контрабанди, а також питання визначення моменту закінчення злочинів, пов'язаних із незаконним ввезенням предметів в Україну. Зазначено про відсутність єдиної позиції щодо цього у вітчизняній теорії кримінального права та правозастосовній практиці.

У роботі проаналізовано кваліфікуючі ознаки контрабанди, звернуто увагу на змістову неузгодженість у формулюванні критеріїв, таких як «повторність» та «раніше судимий». Наголошено на необхідності правильно вирішувати питання диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням кваліфікуючих ознак контрабанди.

Д. Бабіков докладно висвітлив суб'єктивну сторону контрабанди, включаючи визначення загальних суб'єктів, характеристику особи злочинця та мотивацію для

вчинення контрабанди. Визначено, що визначення мотиву та мети цих посягань допомагає суду охарактеризувати особу злочинця та призначити справедливе й достатнє покарання.

В останньому, третьому розділі дисертації автором було подано докладну наукову оцінку заходів кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили незаконне переміщення предметів через митний кордон України. Критично вивчено нормативний підхід до формулювання санкцій у статтях КК про цей вид правопорушення. Узагальнено нормативну модель санкцій, яка охоплює статті 201, 201-1 та 305 КК; відзначено, що всі санкції передбачають покарання у виді позбавлення волі, а санкції норм з кваліфікованими (особливо кваліфікованими) складами також включають конфіскацію майна.

Критично оцінено застосування конфіскації майна як виду покарання; успішно аргументовано позицію про його невідповідність принципам Конституції України щодо рівності громадян перед законом та рівності суб'єктів права власності перед законом. Зроблено висновок про те, що конфіскацію майна в санкціях ч. 2 ст. 201 КК та ч. ч. 2 і 3 ст. 201-1 та 305 КК потрібно замінити на додаткове майнове покарання у виді штрафу (з урахуванням ч. 2 ст. 52 і ст. 53 КК).

Детально проаналізовано зміст ст. 96-1 КК, яка розкриває ознаки спеціальної конфіскації, визначаючи, що злочини, передбачені ст. ст. 201, 201-2, 305 КК, відповідають критеріям застосування цього заходу через основне покарання у вигляді позбавлення волі. Підкреслено обумовлену практичними реаліями доцільність застосування спеціальної конфіскації до осіб, винних у вчиненні контрабанди.

Також здобувач установив, що за чинної редакції ст. 96-3 КК вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 201, 201-2, 305 КК, не є підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Він висловлює конструктивну критику на адресу законодавчого обмеження застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб стосовно лише певних видів злочинів.

Загалом констатую: викладені у вступі та трьох розділах основної частини роботи положення, які стосуються спроб розв'язання складної проблематики кримінально-правової оцінки незаконного переміщення предметів через митний кордон України, окремих її аспектів, а також авторських спроб її розв'язання переконують у тому, що порушені питання є теоретично й практично важливими, вони зберігають актуальність для подальших наукових розвідок.

Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації Д. Бабікова положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають цілком

прикладний зміст та можуть бути використані у: 1) науково-дослідній діяльності – для подальших досліджень напрямку кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням, пов’язаним із незаконним переміщенням товарів через митний кордон; 2) правотворчості – для подальшого (незважаючи на нещодавні законодавчі зміни) оновлення та вдосконалення кримінального законодавства України, яким здійснюється охорона митних правовідносин – у т.ч. у разі ухвалення нового КК; 3) правозастосовній діяльності – для вироблення методичних роз’яснень щодо кваліфікації, з метою правильного та однакового застосування кримінально-правових норм в процесі кваліфікації контрабандних зловживань; 4) навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників, викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Кваліфікація кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності» тощо.

Обґрунтованість наукових положень, сформульованих висновків та рекомендацій випливає з аналізу теоретичної основи дисертації, її інформаційної та емпіричної бази. При написанні роботи дисертант ознайомився із значним обсягом наукових праць вітчизняних і частково зарубіжних фахівців у галузі кримінального права та кримінології.

Нормативну базу дисертації утворюють Конституція України, Кримінальний і Митний кодекси України, постанова Пленуму ВСУ від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил», а також кримінальні кодекси окремих зарубіжних країн. Очевидним позитивом є використання в роботі положень проекту КК України та законопроектів, присвячених відновленню підстав кримінальної відповідальності за економічну контрабанду.

Емпірична база дисертації ґрунтуються на статистичній інформації за період 2018–2021 рр. щодо кількості злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. ст. 205-1, 206, 206-2 КК; також на результатах вивчення судової практики (35 справ відповідної категорії, розглянутих (переглянутих) судами всіх інстанцій).

Поданий у дисертації теоретичний та емпіричний матеріал аналізувався з використанням різноманітних методів наукового пізнання, які зазначені здобувачем у вступній частині роботи. Правильно обрана та належним чином використана методологія дослідження є підтвердженням достовірності наукових положень і результатів, викладених у дисертації.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення дисертації викладено в 11 наукових працях, серед яких чотири статті в наукових фахових виданнях України, одна стаття в науковому періодичному виданні іншої держави (Латвія), шість тез доповідей на конференціях.

Наукові публікації дисертанта свідчать про його інтенсивну та послідовну, протягом декількох років, роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання. Обґрунтування отриманих наукових результатів відповідають меті та висновкаможної наукової статті. У публікаціях відображенозміст усіх трьох розділів дисертаційної роботи.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог і стандартів, які передбачені для такого виду праць, зокрема відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2017 р. № 40. Робота написана чистою державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження. Положення, висновки та пропозиції, які містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю викладення.

Дотримання академічної добросовісності. У дисертаційному дослідженні Д. Бабікова порушень академічної добросовісності, етичних стандартів науковця не виявлено.

Зауваження до дисертації. Загальна позитивна оцінка здійсненого наукового дослідження не виключає окремих зауважень, що можуть бути підґрунтами для дискусії під час захисту дисертації, а також сприятимуть удосконаленню подальшої наукової діяльності дисертанта. Ідеється зокрема про наступні положення.

1. Окремий підрозділ роботи (с. 86-103) дисерант присвятив вивченю сучасного зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії незаконному переміщенню предметів через митний кордон – зокрема було висвітлено відповідні підходи законодавця та правозастосувача в США, Швейцарі, Польщі, ФРН, КНР, Азербайджані, Туреччині. Водночас в аспекті *de lege ferenda* було би доцільно не просто розкрити зарубіжний досвід у досліджуваній сфері, а здійснити, хоча б частково, критичний порівняльно-правовий аналіз положень КК України та деяких зарубіжних країн в частині відповідальності за контрабанду. Таке порівняння з «європейським вектором» протидії контрабандним зловживанням стало би тим більше в нагоді з огляду на динамічні євроінтеграційні процеси в нашій державі.

2. У межах дисертації здобувач регулярно звертається до понять «нелегальний імпорт», «сірий імпорт», «чорний імпорт» (зокрема с. 17, 78, 80 роботи). Видається, що

ці поняття мають не кримінально-правовий, а радше кримінологічний контекст. Водночас хотілося би почути від Д. Бабікова, яким чином він розмежовує легальний імпорт/експорт предметів, «сірі» та «чорні» схеми їх ввезення чи вивезення; запропонувати приклади, бажано з практики правозастосування, на реалізацію таких схем. Особливо це буде актуальним у контексті визначених законодавцем двох способів вчинення контрабанди, а саме: поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

3. У своєму досліджені здобувач декілька разів звертається до нормативних підстав адміністративно-правової відповідальності за «товарну» контрабанду в ст. 483 «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю» Митного кодексу України. Зокрема він пише, що ця адміністративно-правова заборона, як показує її зміст, фактично стала «продуктом» здійсненої законодавцем у 2011 р. декриміналізації «товарної» контрабанди (с. 38 дисертації). Водночас автору варто було би піти далі цієї констатації та принаймні частково дослідити склад цього адміністративного делікуту, так само як і склад правопорушення, передбаченого ст. 482 МК («Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем»), а також бодай узагальнено охарактеризувати практику застосування цих норм судами. Такий аналіз дозволив би більш точно визначити, чи потрібна насправді рекриміналізація контрабанди товарів в Україні та, якщо потрібна, в якому саме вигляді та в яких межах.

4. Із одного боку, дисертант згадує, в контексті кримінологічного аналізу, про міцні, усталені зв'язки між феноменами контрабанди та корупції. Він зокрема пише про: необхідність посилення ефективності протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів, що ввозяться на митну територію України (с. 65); особливу небезпеку для держави через те, що контрабандні схеми поєднуються із вчиненням корупційних діянь службовцями державних та місцевих органів влади (с. 81); те, що «економічна» контрабанда нерідко вчиняється високоорганізованими групами осіб, які мають значні ресурси й корупційні зв'язки, через що заподіюють значно більшу шкоду зовнішньоекономічній діяльності в Україні (с. 154).

Водночас в контексті саме кримінально-правового аналізу об'єктивних ознак складів контрабандних деліктів не було розкрито питання їх кваліфікації за сукупністю з корупційними та пов'язаними з корупцією кримінальними правопорушеннями, передусім описаними в ст. ст. 368, 369, 369-2 КК. А практика демонструє, що ситуацій реальної сукупності цих двох видів противової поведінки наразі вистачає. Сюди

можна додати питання про можливе інкримінування контрабандисту також ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК), що набуло особливої актуальності у зв'язку з ухваленням Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів».

Ці зауваження здобувачу варто докладно вивчити та врахувати.

5. У загальних висновках до роботи (с. 214–219), які є змістовними та якісно сформульованими, подані слушні пропозиції щодо вдосконалення окремих ознак злочинів, передбачених ст. ст. 201, 201-1 та 305 КК. Водночас не вистачає, в межах окремого пункту висновків, розробленої автором удосконаленої редакції досліджуваної заборони (або декількох заборон) – якою саме він бачить цю норму з позицій *de lege ferenda*. До слова таке концептуальне висвітлення пропонованого законодавчого матеріалу є поширеним підходом в дисертаціях з проблем Особливої частини кримінального закону.

6. Нарешті, із огляду на нещодавно реалізовані законодавчі зміни (які відбулись уже після прийняття дисертації до захисту) під час публічного захисту хотілося би почути авторську позицію здобувача стосовно цих змін, нових параметрів диференціації кримінальної відповідальності за контрабанду, зміни видів і розмірів покарання за це кримінальне правопорушення, порівняння попередньої та чинної моделі кримінально-правової охорони митних відносин.

Визнаю, що висловлені зауваження мають здебільшого дискусійний характер і спрямовані радше на покращення (вдосконалення) наукової роботи автора дисертації в майбутньому. Окремі критичні міркування та зауваження жодним чином не знижують об'єктивно високого рівня здійсненого кримінально-правового дослідження, його повноти та обґрунтованості, про що я вже згадував вище.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Бабікова Дмитра Вікторовича на тему «Кримінальна відповідальність за незаконне переміщення предметів через митний кордон України» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має суттєве значення для кримінально-правової науки та правозастосовної практики, вона відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженному постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор, **Бабіков Дмитро Вікторович**, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

професор кафедри правознавства
Бердянського державного
педагогічного університету,
доктор юридичних наук, професор

Дмитро КАМЕНСЬКИЙ

Підпис Каменського Д.В. засвідчує:

проректор з наукової роботи
Бердянського державного
педагогічного університету,
доктор технічних наук, професор

Яна СИЧКОВА